

**ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ОБРАЗУ РЕГІОНУ
В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ПОЛІТИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ**

Формування політичного образу регіону є складним процесом. Цей компонент складає основу прикладних досліджень політичної регіоналістики як модерного наукового напрямку. Пропонована стаття аналізує теоретичні аспекти політичної локалізації на прикладі Закарпаття.

Ключові слова: регіон, політичний образ, політична регіоналістика, Закарпаття.

Tokar M. The Region Political Character Investigation in the Theory and Practice of the Political Regionalistics. The forming of the political character of the region is rather complicated process. Its components form the basis of the scientific and research space of the political regionalistics as the modern scientific direction. The theoretical measuring of the political locality on the example of Transkarpatia are analysed in this article.

Key words: region, the political character, the political regionalistics, Transkarpatia.

Токар М. Изучение политического образа региона в теории и практике политической регионалистики. Формирование политического образа региона – сложный процесс. Этот компонент составляет основу практических исследований политической регионалистики как современного научного направления. Данная статья анализирует теоретические аспекты политической локализации на примере Закарпатья.

Ключевые слова: регион, политический образ, политическая регионалистика, Закарпатье.

Постановка проблеми. Формування регіонів – складний історичний процес. Упродовж багатьох десятиліть українські землі входили до складу різних державно-політичних утворень, а відтак у їхніх територіальних межах вибудовувалися різноманітні адміністративно-територіальні означення, формувалася різний імідж політичного регіону. Тому, з часу становлення сучасної незалежної України статус регіонів виплеканий багатьма чинниками, серед яких головними є історико-політичні традиції, сегмент політичної культури та політичної самосвідомості місцевого населення. Особливо це відчутно в західноукраїнському ареалі. Саме тут найхарактернішою рисою є самоусвідомлення місцевим населенням «окремшності» регіональних інтересів. Створення соціокультурної та історико-традиційної єдності регіонального соціуму є першою ознакою формування регіону. А специфічні політичні інтереси формують зі звичайного територіального (географічного) окреслення політичний регіон зі своїми місцевими політичними інститутами.

Аналіз досліджень. Питання формування політичного образу та іміджу регіону – це наразі новий сегмент наукових пошуків у вітчизняній політичній науці, незважаючи на значний потенціал досліджень регіональних політичних явищ і процесів. Більших успіхів у цьому плані досягнуто у Росії, де функціонують цілі напрями та школи вивчення проблем політичної регіоналістики. У нашому дослідженні ми послуговуємося теоретичними розробками кращих, на наш погляд, представників модерного політичного напрямку, серед яких В. Гельман [1], М. Медведєв [2], Р. Туровський [5]. У своїх ґрунтовних працях дослідники значну увагу відводять проблемам вивчення політичного образу регіону, його складовим та характерним особливостям.

Мета статті. В основу мети статті покладено проблему вивчення політичного образу регіону крізь призму теорії і практики політичної регіоналістики.

Виклад основного матеріалу. Сучасна політична наука оперує різноманітними варіантами термінологічних пояснень, котрі вивчають просторові (територіальні) аспекти різноманітних політичних явищ. Серед таких називають поняття «регіоналістика», «регіонологія», «регіонознавство», «краєзнавство», «регіональна наука», «географічне державознавство», «регіональна політологія», «політична регіоналістика». Базовим розумінням названих термінів виступає словосполучення «регіональне дослідження», що є синтезом специфічних наукових напрямків з географії, історії, політології. Реально будь-яке дослідження вже автоматично можна визнати регіональним, якщо воно використовує два ключові принципи – диференціації та локалізації [5, 15].

Перший з них – принцип диференціації – передбачає вивчення регіональних відмінностей одного й того ж явища (наприклад, політичного). Другий – принцип локалізації – має на меті вивчення конкретних локалізованих, чітко визначених й обмежених територіально, комплексів різноманітних і взаємопов'язаних явищ (зокрема політичних). Ці принципи задіяні для вивчення просторових вимірів будь-яких політичних явищ. Звідси й розуміння того, що просторовий вимір цих явищ складає предмет регіональних досліджень. У цьому контексті на передній план виходить поняття «регіональна наука», котре конкретно розуміється як «наука про регіони». Більше того, вона вивчає просторовий вимір політичних, соціальних, економічних і поведінкових явищ. «Регіональна наука» розвивається в сучасному світі досить успішно, займаючи перспективну позицію в когорті наукових дисциплін. Починаючи з 1954 р. діє Міжнародна асоціація регіональної науки, центральний офіс якої знаходиться у м. Лідс (Великобританія) [5, 17].

Проте чи не найбільш уживаним усе ж залишається термін «регіоналістика», що етимологічно наближений до поняття «регіональна наука». Існує декілька подібних визначень політичної регіоналістики. Одні називають її єдністю досліджень макрополітичних інститутів і процесів на регіональному та місцевому рівнях, з одного боку, й специфічних аспектів регіонального й місцевого управління, пов'язаних із загальнодержавними процесами, з іншого [1, 138]. Другі називають її напрямом політології, що вивчає проблеми регіональної структури держави і суспільства, регіонального розвитку й міжрегіональної взаємодії, акцентуючи увагу на просторових формах політичних явищ, динаміці політичних процесів та інститутів у регіонах, характеру й розстановки політичних сил, своєрідності формування регіональних політичних еліт, проблемах взаємодії центру і периферії, а також зворотній дії регіонального політичного середовища на державу й суспільство в цілому [2, 7].

Об'єктом політичної регіоналістики є об'єкт політології, тобто політичні інститути, явища і процеси [5, 19]. Її поява стала результатом синтезу регіональної науки і політології. Незважаючи на це, політична регіоналістика сьогодні перебуває на стадії становлення. Вона є необхідною особливо для країн, де існує своєрідний комплекс регіональних проблем. Тому вважаємо, що політична регіоналістика як особлива політична наука (або окремий науковий напрям у політології) є далеко не зайвою і в Україні, особливо в контексті політичного розвитку окремих регіонів, зокрема таких, як Закарпаття.

Об'єкти досліджень у політичній регіоналістиці обов'язково повинні мати територіальну проекцію, що можна прослідкувати на прикладі Закарпаття впродовж XX ст. За цієї умови ними можуть виступати:

політичні інститути від держави й адміністративно-територіальної одиниці до загальнодержавної та місцевої політичної влади, регіональні філії політичних партій, груп інтересів і груп тиску;

політичні системи і політичні режими в сенсі регіональних відмінностей у межах загальнонаціональної політичної системи й політичного режиму, адже за умов специфічного політичного розвитку окремо взятої адміністративно-територіальної одиниці впродовж певного періоду можна говорити про регіональні політичні системи і регіональні політичні режими;

політичні процеси в контексті територіальної проекції загальнонаціональних політичних процесів, пов'язаних, наприклад, з регіональною специфікою результатів виборів тощо;

політична культура, політична поведінка і політична участь у розрізі регіональних відмінностей, що за певних обставин може вказувати на наявність регіональної політичної культури;

політичні еліти і політичне лідерство, а зокрема процеси формування регіональних політичних еліт і політичне лідерство на регіональному рівні;

політичні комунікації між центром і регіонами, відмінності в особливостях політичних комунікацій між регіонами, політичні комунікації в окремо взятих регіонах.

Крім того, предметом політичної регіоналістики виступає просторовий вимір політичних явищ, що включає в себе політичні відносини по осі «центр – регіон» (так званий вертикальний вимір політичної регіоналістики), а також політичні процеси чи явища в самих регіонах (горизонтальний вимір політичної регіоналістики). При цьому в межах останнього можна робити акцент як на відмінностях політичних явищ в цілому (принцип диференціації), так і на їх локальних комплексах (принцип локалізації) [5, 21]. Разом з тим, предметним полем політичної регіоналістики слугують і дослідження закономірностей політичного відродження, функціонування і розвитку регіонів. До цього слід додати сукупність досліджень політичних інститутів і процесів на регіональному і місцевому рівнях, специфічних аспектів регіонального і місцевого управління тощо.

Щодо вивчення проблем формування політичного образу регіону, то це є достатньо складним процесом. Його основоположні складові лежать в основі науково-дослідницької площини політичної регіоналістики як модерного наукового напрямку. Специфіка регіональних утворень будь-якої державної структури передбачає залучення регіонологів, краєзнавців до інформаційно-аналітичного вивчення буденних проблем регіонального розвитку.

Виходячи з того, що об'єктом політичної регіоналістики виступає політико-територіальна організація суспільства на рівні регіонів, останні, у даному випадку, розглядаються як історично сформоване соціальне середовище – явище, що має власність до самовідновлення і саморозвитку. Регіон формується на основі комплексу взаємопов'язаних факторів: території, природних умов, історії та культури, населення, економічних, соціальних і політичних структур та інститутів. Одночасно регіони виступають підсистемами держав або цивілізаційних ареалів і виступають в якості макросистем для місцевих спільнот. Проте розуміння регіоналістики повинно бути ширшим, а ніж просто знання про різноманітні аспекти життя територіальної (регіональної) спільноти. Вона виступає як цілісна система знань про пропорції та взаємозв'язки всіх форм політичної діяльності в регіональному соціумі.

Тому розробка навчальних нормативних або спеціальних курсів з політичної регіоналістики у вищих навчальних закладах, передусім для студентів-політологів, соціологів, юристів та істориків, є цілком логічною і виправданою. Це є вимогою часу. Подібний курс також покликаний сприяти покращенню рівня політичної освіти і культури студентської молоді. Вивчення політичної регіоналістики пов'язане з дисциплінами за-

Токар М. Вивчення політичного образу регіону в теорії та практиці...

гальної професійної підготовки. Воно глибоко пересікається з проблемами політичної історії регіону, теорією регіональної політики, політичною соціологією, етнополітологією, геополітикою, політичною психологією та ін. Їхні результати й висновки, методики використовуються для аналізу регіональних політичних явищ, інститутів і процесів [4, 12].

Метою системного вивчення питань політичної регіоналістики є формування уявлення про територіальні структури сучасних соціумів, теоретичні та практичні проблеми регіоналізму. Відтак маємо актуалізовану увагу до аналізу територіальної структури держави, окремо взятого регіону, його адміністративно-територіального поділу, ролі міст. Особливу увагу слід приділити аналізу актуальних проблем кризь призму взаємозв'язків центру й регіонів, розподілу компетенції між центральним, регіональним і місцевим рівнями, а також аналізу внутріполітичних проблем українських і зарубіжних регіонів. Типологія регіональних політичних процесів залежить саме від взаємовідносин центральної і регіональної влади, способів її легітимації. Регіоналістика також вивчає соціокультурне середовище регіональної політики і фактори просторової неоднорідності, взаємозв'язок етнічного, конфесійного й культурного структурування середовища [4, 12].

Важливою складовою політичної регіоналістики є й специфіка регіональних виборів, особливості електоральної поведінки населення. Характерним є вивчення відмінностей загальнонаціональних і регіональних виборчих кампаній (фактори ефективного ведення регіональних виборчих кампаній). У контексті історичних традицій виборності регіональної виконавчої влади досліджуються механізми виборів, їхні хід і результати, підсумки й уроки.

Знаковим є і поняття «регіональна політична еліта», її характеристики та ознаки. У цьому ракурсі вивчаються моделі владних відносин в регіоні, взаємодія видів регіональних еліт, суб'єкти регіональної влади та групи впливу. В сучасних умовах суспільно-політичного розвитку важливою є методика аналізу еліт, економічні та політичні ресурси впливу еліт, їх етнополітичний характер і генеза [5, 664–665].

Політичний образ регіону також формується кризь призму лобіювання регіональних інтересів, клієнтелізм, протистояння бізнес-груп. Відтак позиціонування політичних сил в регіонах вимагають регулярного моніторингу, оцінки й прогнозу. На формування політичного образу регіону впливають його об'єктивні особливості, ступінь важливості регіонального фактору в системі владних відносин, персоналізація електорального вибору (фактор особистості політичного лідера).

Агентами регіональної політичної культури виступають і регіональні партії. В межах окремо взятого регіону можна говорити й про динаміку місцевої партогенези. Звідси формується поняття базового політичного процесу в регіоні та визначається залежність його змісту від типу політичного режиму і політичної культури (в історико-політичному порівнянні). Отже, варто говорити про чіткі інституційні виміри регіональних процесів і роль суб'єктів регіональної політики в них.

У цьому контексті важливе місце займає вивчення регіональної політичної історії в Україні, що несе в собі необхідність уникнення стереотипних помилок у сфері порівняльної політології в минулому. Для прикладу візьмемо Закарпаття, регіональна політична історія якого є своєрідною і, в деякій мірі, символічною. Її особливість полягає у тому, що ефективний політичний розвиток регіону, коли в цьому процесі почали брати безпосередню участь місцеві жителі, розпочався практично з початку ХХ ст. Логічність розуміння сказаного слід шукати в можливостях та перспективах закарпатців впливати

на перебіг політичних подій і реально вирішувати важливі політичні завдання самостійно. До XX ст. таких можливостей в Закарпатті місцеве населення не мало. У часи розпаду Австро-Угорської монархії з'являється надія, складаються сприятливі передумови власними силами розбудувати суспільно-політичне життя. А після завершення Першої світової війни починають формуватися особливі політичні риси регіону.

Упродовж XX ст. Закарпаття пережило цілу низку політичних змін, які проявилися в процесі різнобічних елементів державотворення, становлення та занепаду регіональних політичних режимів, політичної комунікації по осі «центр – регіон» тощо. Тільки впродовж останніх ста років Закарпаття носило різні офіційні назви, що в тій чи іншій мірі відбивало специфіку політичного розвитку регіону протягом століття: Руська Країна, Підкарпатська Русь, Карпатська Україна, Підкарпатська територія, Закарпатська Україна, Закарпатська область. Частини регіональної території мали й інші назви відомі внаслідок політичних подій (наприклад, Гуцульська Республіка). Символізм регіональної політичної історії Закарпаття XX ст. полягає в різкій еволюції, починаючи з відсутності політичних традицій, політичної культури і політичного лідерства, завершуючи сучасними інститутами політичної діяльності на регіональному рівні [3, 3–4].

Таким чином, в регіональній політичній історії Закарпаття XX ст. можна виділити декілька етапів, які ґрунтуються на політико-правовій та державно-представницькій основі. Це і політичне становище краю на рубежі XIX – XX ст. до розпаду Австро-Угорщини, закінчення Першої світової війни, пошук державно-національної ідентичності. Цей період був ще характерний національно-культурним пробудженням національних меншин монархії. Процес утворення Чехословацької Республіки покликав мешканців Закарпаття активно включитися в політичне життя і стати рівноправним політичним суб'єктом. Політична історія 20–30-х рр. XX ст. базувалася на підвалинах демократичного суспільства. А становлення багатопартійної системи дало поштовх різнобічному розвитку політичної думки, ідейної боротьби та політичної культури в цілому. Особливості національного державотворення Карпатської України в 1938 – 1939 рр. змушують зробити основний акцент на політико-правових засадах. Цей етап став вершиною державотворчих змагань закарпатських українців. Період угорської окупації (1939 – 1944 рр.) також є своєрідним в політичній історії Закарпаття. І все ж визначальними, передусім в політико-державній ідентифікації, є періоди Закарпатської України (1944 – 1946 рр.), її адаптації до радянської політичної системи, трансформація адміністративно-політичних елементів у радянський час (1946 – 1991 рр.), політичне життя в період становлення незалежності України, її сучасний розвиток [3, 7–33].

Зауважимо, що політична регіоналістика неабияк акцентує увагу на параметрах відносин по осі «центр – регіон» в різноманітних проявах. У Закарпатті за останні сто років склалися специфічні історичні традиції, що дало можливості реалізувати декілька варіантів політичних відносин в контексті функціонування різних політичних режимів. Як бачимо, XX ст. у регіональній політичній історії принесло цілу низку кардинальних змін, котрі змушували суспільство мобільно реагувати на них, адаптуватися або ж не сприймати змісту інституційних проявів у кожному конкретному випадку. Складність процесу трансформації політичних систем (або ж конкретних режимів) у просторових межах регіону полягала в тому, що ця географічна зона перебувала на рубежі декількох державних утворень, на зіткненні політико-міжнародних інтересів країн Центрально-Східної Європи, на стратегічній осі «Схід – Захід». Історико-політологічний екскурс свідчить про непрості суспільно-політичні відносини місцевих жителів з політичною елітою різного рівня. Однак це стосувалося, передусім, періоду, коли представники ре-

Токар М. Вивчення політичного образу регіону в теорії та практиці...

гіональної еліти були насильно усунуті від можливостей прийняття суспільно важливих політичних рішень.

Отже, вивчення проблем політичної регіоналістики в Закарпатті тісно пов'язане з його політичною історією як одного із найсвоєрідніших регіонів сучасної України. Більше того, дослідження сучасних проблем Закарпаття як поліетнічного регіону змушує опиратися на увагу і повагу до культури та історичної пам'яті чисельних локалізованих етнічних та конфесійних груп регіону. На прикладі Закарпаття можна простежити специфіку функціонування регіональних політичних систем і режимів. Звідси слід підходити до обґрунтування регіонального розвитку внаслідок відображення основних проблем регіону у тісній взаємодії з політичною історією та сучасним суспільно-політичним станом Закарпаття.

Висновки. Отже, проблеми політичної регіоналістики, її предмет, методи, категоріальний апарат, дослідження регіональних політичних явищ повинні формувати цілісну систему знань про образ політичного регіону, його політичні інститути і процеси, їх співвідношення за віссю «центр – регіон». Це надає можливості чітко оперувати і володіти понятійно-категоріальним апаратом, орієнтуватися в основних політичних подіях в історії та сучасності окремо взятого регіону, знати і вміти давати оцінку й характеристику тим чи іншим політичним процесам і явищам, функціонуванню регіональних політичних інститутів, аналізувати політико-партійне розшарування регіонального соціуму, мати уявлення про сутність етнополітичного життя, політичних відносин в межах і поза регіоном, розуміти сенс та основні напрямки суспільно-політичного розвитку.

Унаслідок поєднання аналізу політичних явищ і процесів минулого та сьогодення, її порівняльних досліджень, політична регіоналістика надзвичайно наближена до порівняльної політології. Прикладне значення політичної регіоналістики пов'язане і з таким її напрямком, як регіональний політичний аналіз. Він дозволяє комплексно досліджувати політичну ситуацію, що склалася в конкретному регіоні, або порівнювати політичні ситуації в різних регіонах. Більше того, знання політичної регіоналістики дозволяє здійснювати політичні консультації в сфері державної політики, невід'ємною частиною якої також є регіональна політика. Весь названий вище комплекс проблем і покликаний формувати цілісний політичний образ регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гельман В. Я. Политическая регионалистика: от общественного интереса к отрасли знания? / В. Я. Гельман, С. И. Рыженков // Социальные исследования в России : Немецко-российский мониторинг. – Берлин – М. : Полис, 1998. – С. 138–185.
2. Медведев Н. П. Политическая регионалистика : учеб. пособие / Николай Павлович Медведев. – М., 2002. – 136 с.
3. Токар М. Політична історія Закарпаття ХХ століття : програма навчальної дисципліни / Маріан Токар. – Ужгород, 2007. – 52 с.
4. Токар М. Проблеми політичної регіоналістики у вузівських студіях Закарпаття / Маріан Токар // Регіоналістика : інформаційно-аналітичний журнал НДІ політичної регіоналістики. – Ужгород : Карпати, 2011. – Вип. 1. – С. 12–14.
5. Туровский Р. Ф. Политическая регионалистика : учеб. пособие / Ростислав Феликсович Туровский. – М., 2006. – 790 с.

Статтю подано до редакції 21.06.2014 р.